

CALIPSO

Radu MOȚOC

Constantin Negruzzi, după ce face o vizită la Mănăstirea Neamț, în august 1839, scrie un episod interesant despre „catacombele” acestei mănăstiri, un bun prilej pentru a elucida misterul care o înconjură pe frumoasa **Calipso** și varsă lumină asupra biografiei poeziei, „**Șalul negru**”.

C. Negruzzi descrie sugestiv această catacombă, care se gasea în partea de est a mănăstirii: „*O hrubă boltită, care are șase stînjeni lungime, trei lățime și șase palme de înălțime. O singură ferestruică, ce sloboade o rază misterioasă pe o icoană a Mîntuitorului, care stă pe un tetrapod în fund, luminează acest loc funerar. Trei rînduri de polițe zidite sînt de-a lungul pereților, iar pe sub ele dulapuri. Pe polițe sînt așezate tidve de morți, iar în dulapuri oasele de morți!*”¹

În perioada în care Negruzzi descrie această catacombă, acolo erau „mai bine de două sute de capete așezate pe polițe de piatră; fiecare are lipit de el o ținută, pe care e însemnat numele celui ce l-a purtat. Căutînd aceste tidve, văzui una mai mică, mai delicată; osul era alb și luciu, dar nu avea nicio etichetă lipită pe ea. Monahul ce-mi slujea de cicerone mi-a spus că era a unei fete ce-a murit acolo”.² Așa se face că C. Negruzzi cercetează acest mister pe care îl va descrie într-o altă pagină intitulată „**Calipso**”, pe care o publică în septembrie 1839. Personal, în anii 1970, 1975 și 1985 cînd am vizitat Mănăstirea Neamț, am văzut acest craniu pus la mare cinste, ce avea alăturat un text explicativ.

Să revenim însă la mărturiile lui C. Negruzzi din perioada mișcării eteriste, cînd devastarea Țărilor Române i-a determinat pe mulți moldoveni și munteni să se refugieze în Basarabia, Bucovina sau Transilvania. Sînt binecunoscute autoexilările lui Costache Conachi și Petrache Negri, împreună cu frumoasa Smaranda, mama lui Costache Negri, la Chișinău sau la moșia Donicilor din zona Orheiului. În aceste împrejurări și familia Negruzzi a preferat să se refugieze în Basarabia, după cum mărturisește chiar autorul: „*Tatăl meu cu mine, după ce am petrecut iarna în ținutul Hotinului, în vara anului 1822, ne-am dus la Chișinău ca să ne întîlnim cu rude, prieteni, cunoscuți refugiați ca și noi*”.³ În timp ce lașul se golea și era pustiu, Chișinăul devenea o urbe foarte animată. Pe C. Negruzzi îl frapează în această societate pestriță două persoane: „*Un tînăr de o statură mijlocie, purtînd un fes pe cap și o jună înaltă învăluită într-un șal negru, pe care le întîlneam în toate zilele la grădină*”.⁴

Tînărul era A. Pușkin, acest „Byron al Rusiei”, care avea să sfîrșească atît de tragic în duelul cu Dantes, iar tînăra cu șal negru, care era cunoscută sub denumirea de *grecoaica cea frumoasă*, o curtezană emigrată de la Iași și care purta numele de **Calipso**. Dar cum **Calipso** nu știa decît grecește și românește, limbi pe care Pușkin

nu le cunoștea, prezența lui C. Negruzzi era mai mult decît binevenită, dat fiind conversația pe care o putea face în limba franceză cu Pușkin. Această companie plăcută nu va dura însă mai mult de o lună, cînd C. Negruzzi se întoarce la Iași.

Dar curiozitatea scriitorului e atentă la deznodămîntul frumoasei grecoaice: „În luna noiembrie 1824, la poarta mănăstirii Neamț ajunge un june străin și orfan care voiește a se călugări. Starețul îl rîndui spre ascultare la un bătrîn sihastru, ce locuia afară de mănăstire în munte, unde el petrecu trei ani în cea mai mare cucerie și umilință. Într-o zi îl găsi dormind somnul cel veșnic. Cînd era să-l îngroape, se găsi pe pieptul lui o hîrtie pe care scria : Greșit-am Doamne! Păcătuit-am Doamne! Doamne! Miluiește și iartă pre păcătoasa **Calipso**!”⁵ De altfel, craniul acestei frumoase grecoaice se putea vedea în „catacombele” mănăstirii Neamț pînă în anul 1989, după care a dispărut fără urmă.

Povestea poemului *Șalul negru*, text atribuit lui Pușkin, are o istorie tot atît de interesantă, fiind legată la fel de legenda dragostei dintre poetul rus și Calipso Polihroni.

C. Negruzzi, în amintirile publicate sub denumirea de „Păcatele tinereții”, în 1857, la Iași, menționează că Pușkin ar fi scris „Șalul negru”, pentru această curtezană. Entuziasmat de acest poem, C. Negruzzi îl traduce cu anumite modificări și îl publică în revista *Curier de ambele sexe* în 1837. Cel ce va cerceta poemul atribuit lui Pușkin se numește Al. David, cel care publică la Chișinău în 1934 studiul „Contribuții la vechea lirică românească”.⁶

Nicolae Iorga cunoștea existența în literatura română a unui cîntec cu denumirea de *Șalul negru*, din care reproduce chiar o strofă. Un alt cercetător, Filip F. Wiegel, afirmă că Pușkin a scris *Șalul negru* auzindu-l de la Calipso, și l-a tradus în rusește.⁷ Subiectul acestui poem se referă la un îndrăgostit de o curtezană grecoaică, care îl trădează pentru un armean. Îndrăgostitul îi ucide pe amîndoi din gelozie și aruncă trupurile lor în Dunăre, iar sabia, cu care i-a ucis, o șterge de sînge cu șalul negru al grecoaicei. Similitudinile sînt evidente și de aici provine și ideea paternității pușkiniene asupra acestei creații.

Se știe însă că Polihroni Calipso a venit la Chișinău în vara anului 1821, deci după un an de la apariția poeziei lui Pușkin.

O altă mărturie îi aparține poetului rus V. Gh. Tepliakov, care afirmă că *Șalul negru* a fost tradus de Pușkin de la o moldoveancă cu numele Mariolița, care cînta la „Restaurantul verde” din Chișinău, local situat în vecinătatea reședinței mitropolitane. *Șalul negru* era o veche romanță populară, răspîdită printre românii din Chișinău. Impresionat de acest cîntec românesc, marele poet rus îl traduce și-l publică, indicînd data de 14 noiembrie 1820.⁸

Cercetătorul basarabean Alexandru I. Iațimirschi, care în 1899 a făcut cercetări lingvistice, descoperă la Iași romanța *Șalul negru* în două variante foarte asemănătoare. Prima, o cunoaște de la Cristachi Constantinescu, un tîmplar din București și a doua variantă de la Mitică Georgescu, care a lucrat la mănăstirea Văcărești. Din analiza făcută de filologul basarabean, rezultă că traducerea făcută de Pușkin este fidelă celor două variante culese la Iași.⁹

Interesantă este analiza pe care o face Al. David asupra originii acestei romanțe, pe care o atribuie unui „mediu cultivat, cărturăresc”. Dacă ținem cont de faptul că versul popular este mai scurt cu 6-8 silabe în comparație cu versurile lungi de 12 silabe întâlnite în literatura cultă, putem să-i dăm crezare autorului. Această concluzie este întărită și de afirmațiile reputatului Nicolae Cartoian, care o include în șirul poeziilor lirice românești. Romanța care cântă acest poem este o melodie populară românească, monotona, tristă prin tragismul iubirii față de frumoasa grecoaică și starea nefericitului îndrăgostit.¹⁰

Deosebiriile dintre varianta lui Pușkin și cea a lui Negruzzi ne întărește convingerea că scriitorul român nu a tradus poemul din versiunea rusă, ci, mai degrabă, a copiat varianta românească care circula în acea perioadă. Un argument forte în favoarea acestei ipoteze este că Negruzzi nu cunoștea bine rusa.¹²

Șalul negru a fost tradus în franțuzește de mai mulți traducători: Paul de Julvecourt (în 1837), Charles Durand (în 1841) și H. Dupont (în 1847). A mai fost tradus în limbile germană, bulgară, sârbo-croată, slovacă și polonă, versiuni cunoscute până la anul 1934, când a fost efectuat acest studiu.¹¹

11 februarie 2010

Note::

1. **Negruzzi, C.** Opere alese. Catacombele mănăstirii Neamț. Ed. Cugetarea, p. 178
2. Ibidem, p. 179
3. Ibidem, p. 180
4. Ibidem, p. 181
5. Ibidem, p. 182
6. **David, Alexandru.** Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpânirea rusă (1812-1918). Ch. : Tipogr. uniunii clericilor ortodocși din Basarabia, 1934. [Volum republicat de Biblioteca Municipală „B. P. Hașdeu” din Chișinău, la Ed. Universitas, coordonat de Lidia Kulicovski și prefațată de Iurie Colesnic]
7. Ibidem, p. 212
8. Ibidem, p. 213
9. Ibidem, p. 214
10. Ibidem, p. 221
11. Ibidem, p. 222
12. **Negruzzi, C.** Opere alese. Ed. Cugetarea, p. 23

